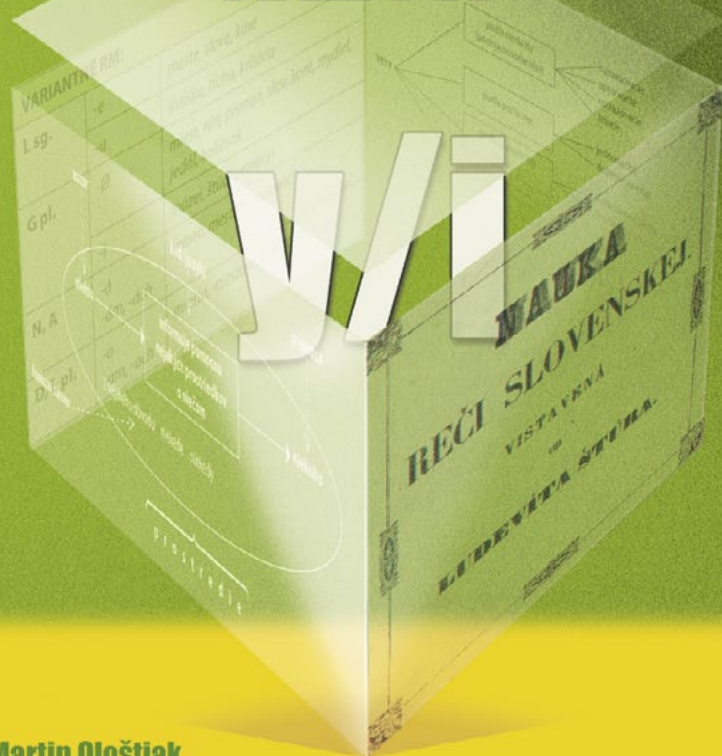

■ ■ ■ ■ ■ krok za krokom k maturite ■ ■ ■

SLOVENSKÝ JAZYK

Martin Ološtiak
Lucia Gianitsová-Ološtiaková

FRAGMENT

Krok za krokom k maturite – Slovenský jazyk

Aj v tlačenej verzii.

Objednať si môžete na stránke
www.fragment.sk

Ďalšie e-knihy v edícii:

Krok za krokom k maturite – Matematika

Krok za krokom k maturite – Nemčina – gramatika

Krok za krokom k maturite – Náuka o spoločnosti

Krok za krokom k maturite – Fyzika

Krok za krokom k maturite – Literatúra

Krok za krokom k maturite – Angličtina – gramatika

Krok za krokom k maturite – Angličtina – konverzácia, reálne

Krok za krokom k maturite – Prehľad matematiky a fyziky

Krok za krokom k maturite – Dejepis I.

Krok za krokom k maturite – Dejepis II.

Martin Ološtiak, Lucia Gianitsová-Ološtiaková

Krok za krokom k maturite – Slovenský jazyk – e-kniha

Copyright © Fragment, 2012

Všetky práva sú vyhradené.

Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie rozširovať
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

OBSAH

Predhovor	4
Všeobecné poznatky o jazyku a o slovenčine	5
Slovenčina a jazyky sveta	17
Z vývinu a dejín slovenského jazyka	24
Fonetika a fonológia	29
Ortografia (pravopis)	41
Lexikológia	58
Morfológia (tvaroslovie)	80
Syntax (skladba)	118
Štylistika	143
Metódy získavania a spracovania informácií, tvorba odbornej práce (SOČ)	172
Kľúč k cvičeniam	184
Register	190
Literatúra	193
Použité skratky	194

Predhovor

Príručka, ktorú držíte v rukách, bola zamýšľaná ako podrobná pomôcka pri príprave na maturitu zo slovenského jazyka.

Napriek tomu, že text sme nekoncepovali s ohľadom na časovo-tematické plány vyučovania slovenského jazyka na gymnáziách, obsahuje všetky teoretické poznatky požadované učebnými osnovami a vzdelávacími štandardmi i praktické úlohy, ktoré na ne nadväzujú. Kniha je určená v prvom rade maturantom, ale aj študentom všetkých ročníkov stredných škôl ako alternatívna učebnica. Zároveň môže slúžiť aj ako pomôcka pri príprave na prijímacie skúšky zo slovenského jazyka na vysokých školách humanitného a pedagogického smeru či ako zhrnujúci materiál a prameň informácií pre záujemcov o poznanie slovenského jazyka.

Publikácia je rozdelená do desiatich kapitol, v ktorých sa pozornosť postupne venuje všeobecným poznatkom o jazyku, jazykom sveta, vývinu a dejinám slovenčiny, fonetike a fonológii, pravopisu, lexikológii, morfológii, syntaxi, štylistike, metódam získavania a spracovania informácií a tvorbe odborného textu (práca SOČ). Na konci sa nachádza kľúč k početným cvičeniam.

Naším cieľom je predstaviť jazyk ako živý, dynamický, neustále sa rozvíjajúci fenomén: jazyk nie je čierno-biely, ale hýri všetkými farbami. Výstižne to v jednom rozhovore vyjadril slovenský jazykovedec, riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV S. Ondrejovič: *Jazyk je farebnejší ako dúha*. Takto treba chápať aj niektoré naše interpretácie. Vo výkladoch síce vychádzame z platnej kodifikácie, ako ju zaznamenávajú Pravidlá slovenského pravopisu (3. vyd., 2000) a Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd., 2003), na viacerých miestach však s týmito kodifikačnými dielami vedíme diskusiu a prinášame aj nové poznatky z iných jazykovedných diel.

Na záver by sme sa chceli poďakovať recenzentke Mgr. Márii Kelemenovej za pripomienky. Osobitné poďakovanie patrí Mgr. Zuzane Gianitsovej za podrobné preštudovanie rukopisu a viaceré podnety na praktické využitie príručky vo výučbe.

Autori

Všeobecné poznatky o jazyku a o slovenčine

Čo je to jazyk?

- človek ako jediná živá bytosť na Zemi má schopnosť dorozumievať sa pomocou jazyka
- jazyk sa definuje rôzne, napr. ako:
 - systém znakov
 - nástroj myslenia a dorozumievania
 - výraz kultúrnej svojráznosti národa
- základné vlastnosti jazyka:
 - znakový charakter (jazyk je sústava znakov)
 - spoločenský charakter (jazyk využívajú ľudia žijúci v spoločnostiach)

Jazykový znak

- všeobecne: znak je to, čo zastupuje niečo iné
- znak A zastupuje vec B na základe dohody komunikujúceho spoločenstva
- zástupný vzťah A – B je ustálený (znak A zastupuje vždy vec B, nie vec C, D), napr. znak 🚂 na železničnej stanici označuje úschovu bicyklov a nie reštauráciu
- znaky a proces označovania sú vedecká disciplína – **semiotika**
- znakovosť nie je len výsadou jazyka, znaky sa nachádzajú všade okolo nás

Druhy znakov

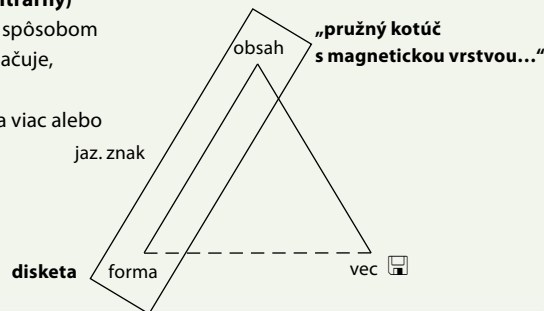
- **piktografické znaky (obrázkové)** – priamo odrážajú vlastnosti veci, ktorú označujú; podobajú sa na označovanú vec: napr. počítačová disketa: 📀, telefón: ☎️
- **symbolické znaky (náznakové)** – vlastnosti veci alebo situácie odrážajú náznakovito, sprostredkované: napr. ✉️ – pošta, ✈️ – letisko, ✂️ – „tu prestrihnúť“
- **konvenčné (dohovorené) znaky** – označovanú vec zastupujú nepriamo, bez vzťahu podobnosti alebo súvzťažnosti; tieto znaky sú výsledkom čistej dohody (konvencie) medzi ľuďmi: napr. štátne vlajky, erby, jazyk

- najdokonalejšími konvenčnými znakmi sú jazykové znaky
- najtypickejším jazykovým znakom je slovo
- jazykový znak sa zvykne zaznačovať v podobe tzv. **sémantického trojuholníka**
- vrcholy trojuholníka tvoria:

- **forma** jazykového znaku
- **obsah** jazykového znaku
- **vec**, ktorú znak zastupuje

- medzi formou a vecou nie je priamy, ale **ľubovoľný (arbitrárný)** vzťah – forma (kombinácia hlások) slova *disketa* nijakým spôsobom neodráža vlastnosť veci, s ktorou sa spája, nijako nenaznačuje, ako vec vyzerá

- v niektorých slovách sa arbitrárný vzťah oslabuje a forma viac alebo menej naznačuje, imituje charakter zastupovanej veci (napr. citoslovciá *bú, psst* imitujú rôzne zvuky)
- na druhej strane vzťah medzi znakom a vecou je **záväzný a ustálený** – slovo *disketa* zastupuje vec 📀, a nie počítač, stôl, čaj

■ jazykový znak vstupuje do vzťahov:

- **s inými znakmi** (napr. *disketa* – počítač, *disketa* – CD-ROM, *disketa* – médium)
- **s používateľmi jazyka** (napr. pri expresívnych slovách sa do jazykového znaku dostáva subjektívny postoj hovoriaceho, napr. *papať* = jesť + kladný postoj)

Jazyk ako systém

- jazyk nie je náhodný zhluk prvkov (hlások, slov), **jazyk je dômyselne a hierarchicky usporiadaný celok (systém)**
- systém všeobecne sa charakterizuje ako **spôsob usporiadania nejakého celku, sústava**, teda usporiadané musí byť
 - **niečo (prvky)**
 - **nejakým spôsobom (vzťahy)**
- **systém = inventár (prvky) + štruktúra (vzťahy medzi prvkami)**
- existuje množstvo systémov a vlastne možno tvrdiť, že takmer všetko na Zemi i mimo nej je systémovo usporiadané, napr. slnečná sústava, ľudské telo, železničná doprava, hypermarket, šach, automobil
- systémy sú často zložité, preto sa rozčleňujú sa menšie časti – **čiasťkové systémy (podsystemy)**, napr. železnica: zamestnanci (výpravcovia, rušňovodiči ...), koľajové vozidlá (rušne, vozne...), ďalšie zariadenia a stavby (koľajnice, výhybky...) a i.
- podobne aj jazyk možno označiť za veľký systém systémov, ktorý je niekoľkonásobne vnútorne členený:

systém	podsystem	ďalšie členenie
jazyk	<i>zvukový</i>	podsystem samohlások a spoluhlások
	<i>gramatický</i>	morfologický podsystem a syntaktický podsystem
	<i>lexikálny</i>	podsystem jednoslovných a viacslovných jednotiek
	<i>štylistický</i>	zospojenie štylisticky príznakových jednotiek zo všetkých ostatných jazykových podsystemov

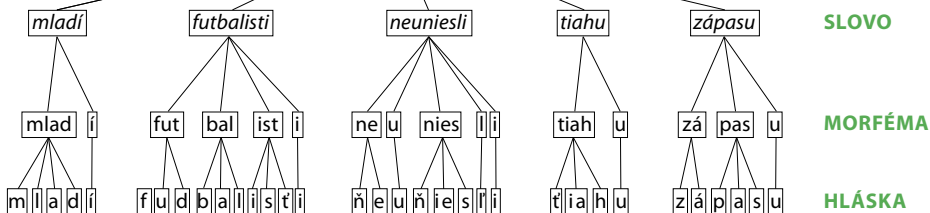
- jazyk je systém, ktorého jednotky sú hierarchicky usporiadané, jednoduchšie jednotky slúžia ako stavebné prvky pri výstavbe hierarchicky zložitejších jednotiek:

táhák

Hierarchické usporiadanie jazykového systému

Očakávané sa stalo skutočnosťou. **Mladí futbalisti neuniesli tiahu zápasu.**
So svojimi rovesníkmi z Anglicka prehrali 0 : 2 a nepostúpili na záverečný turnaj.

Mladí futbalisti neuniesli tiahu zápasu.

Jazykoveda (lingvistiká)

- je spoločenskovedná disciplína, ktorá skúma jazyk vo všetkých jeho aspektoch (stavba, vývin, fungovanie)
- jazykovedu možno ďalej členiť:
 - podľa skúmaných jazykov alebo jazykových skupín:** slovákistika (skúma slovenčinu), bohemistika (skúma češtinu), anglistika (skúma angličtinu), slavistika (skúma slovanské jazyky), romanistika (skúma románske jazyky), orientalistika (skúma orientálne jazyky) atď.
 - podľa skúmanej časti jazykového systému:**
- spomedzi mnohých ďalších jazykovedných odvetví spomeňme aspoň niektoré:
 - dialektológia** – skúma miestne nárečia (dialekty), ich stavbu, fungovanie a vzťahy k iným formám národného jazyka
 - etymológia** – skúma pôvod a vývin slov
 - sociolingvistiká** – zaoberá sa spoločenskými aspektmi jazyka (spoločenské postoje k jazyku, spisovnosť a nespisovnosť, jazyková štandardizácia, jazyková politika, jazyková variantnosť a jej spoločenské podmienky)
 - psycholingvistiká** – zaoberá sa psychickými aspektmi fungovania jazyka (jazyk a myslenie, osvojovanie si reči dieťaťom, proces komunikácie, dvojjazyčnosť – bilingvismus atď.)
 - počítačová lingvistiká** – využíva poznatky jazykovedy vo výpočtovej technike a naopak

jazykový podsystém	jazykovedná disciplína
zvukový podsystém	fonetika (hláskoslovie) fonológia
gramatický podsystém	morfológia (tvaroslovie) syntax (skladba)
lexikálny podsystém	lexikológia
štylistický podsystém	štylistika

Jazyk a reč

- jazyk – abstraktný systém pravidiel**, ktoré určitá skupina ľudí používa na dorozumievanie a myslenie; napr. v slovenčine platí pravidlo, že podstatné mená stredného rodu zakončené na dvojhĺasku *ie* sa skloňujú podľa typu *vysvedčenie*
- reč – konkrétna realizácia** abstraktného systému, jazyka; napr. skloňovanie konkrétnych podstatných mien zakončených na samohlásku *ie* v konkrétnych vetách: *O chvíľu sa ozval z **priedomia** silný plač.*
- jazyk a reč nemožno oddeliť; fungujú len vo vzájomnej spätosti:
 - reč bez pravidiel (bez jazyka) by bola nepoužiteľnou zmesou chaosu
 - zbytočný by bol aj abstraktný systém (jazyk) bez realizácie v komunikácii (bez reči)
- vzťah jazyka a reči možno pripodobniť napr. k dvojici recept – jedlo pripravené podľa receptu, projekt stavby – hotová stavba, vzorec vody H_2O – skutočná voda a pod.
- v neterminologickom použití (v populárno-náučných textoch) sa slová jazyk a reč používajú ako synonymá vo význame „súhrn vyjadrovacích prostriedkov“

Jazyk a myslenie

- jazyk a myslenie sú úzko späté, avšak nie totožné javy, vyvíjajú sa vo vzájomnom pôsobení
- poznáme viaceré typy myslenia:
 - obrazné myslenie** – v pamäti sa reprodukovujú obrazy situácií
 - technické (praktické) myslenie** – prejavuje sa ako manuálna zručnosť (napr. schopnosť opraviť bicykel)
 - názorné myslenie** – orientácia v priestore
 - pojmové myslenie** – stojí na najvyššej úrovni, je dané len človeku
- keď uvažujeme o vzťahu myslenia a jazyka, máme na mysli práve **pojmové myslenie**, rozumové vnímanie javov:
 - to znamená **vykonávať myšlienkové operácie** (abstrakcia, konkretizácia, analýza, syntéza, analógia a pod.)
 - výsledkom sú zovšeobecnenia, napr. význam slova *stôl* „kus nábytku pozostávajúci z dosky pripevnenej

odporovne na nohách alebo podstavci“ sa nevzťahuje na konkrétnu vec, ale na celú množinu vecí – stolov, spĺňajúcich požiadavky vyjadrené vo význame slova *stôl*

■ **myslenie:**

- **je univerzálne**, u všetkých národov v podstate rovnaké
- nemá formu, nezhmotňuje sa, môžeme ho vnímať len prostredníctvom jazyka
- základnou kategóriou myslenia je **pojmem** (napr. pojem *RUKA*)

■ **jazyk:**

- najtypickejšou jednotkou je **slovo**
- v jazyku sa pojem stvára ako **význam**; k významu sa priradzuje istá **forma**, ktorú človek vníma prostredníctvom zmyslov (sluchom alebo zrakom) – ako list nemožno poslať bez obálky, ani myšlienky nemožno odovzdávať bez jazykového stvárnenia
- **neexistuje univerzálny jazyk**; každý jazyk je jedinečný v tom, ako stvára mimojazykovú realitu, napr. pojmy „ľudská horná končatina“ a „zakončenie hornej alebo dolnej končatiny“ ako súčasti myslenia sú rovnaké na celom svete, v jednotlivých jazykoch sa však môžu stvárať odlišne:
slov. *ruka* – angl. *arm* „celá ruka“, *hand* „prsty a zápästie“
slov. *prst* – nem. *der Finger* „prst na ruke“, *die Zehe* „prst na nohe“

Jazyková komunikácia

■ **komunikácia** – sprostredkovanie informácií medzi vysielateľom (podávateľom, hovoriacim, pisateľom)

a prijímateľom (adresátom, počúvajúcim, čitateľom), teda za komunikáciu sa považuje napr. aj tanec včiel, značkovanie teritória niektorými druhmi zvierat, štekot psov, ručanie jeleňov; posunková reč, úsmev, pokrútenie hlavou, žmurknutie a pod.

■ **jazyková komunikácia** – sprostredkovanie informácií pomocou jazyka

■ **zložky** jazykovej komunikácie:

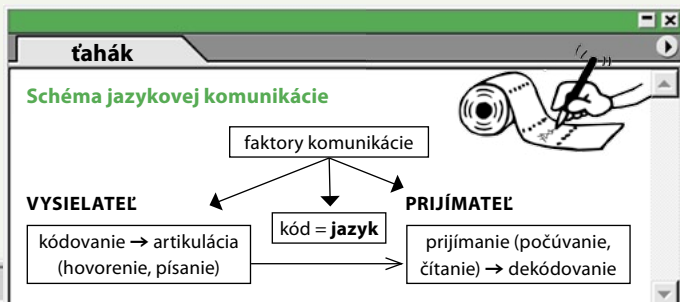
- **komunikačná situácia** – jedinečná situácia, v ktorej prebieha komunikácia medzi dvoma alebo viacerými ľuďmi, napr. rozhovor lekára s pacientom, predavačky so zákazníkom a pod.
- **komunikát** – jazykový prejav, prehovor, text (v ústnej alebo v písomnej podobe)
- **komunikant** – jednotlivec, ktorý sa zúčastňuje na komunikácii (v pozícii vysielateľa alebo prijímateľa)

■ na charakter komunikácie vplyvajú viaceré **faktory**:

- **celkové okolnosti** (s akou spoločenskou činnosťou sa jazyková komunikácia spája)
- **vzťahy medzi komunikantmi** (formálne – neformálne, inak vyzerá rozhovor primára so začínajúcou zdravotnou sestrou a inak rozhovor toho istého primára doma s manželkou)
- **prostredie**, v ktorom sa komunikácia odohráva (napr. futbalový štadión, výťah)
- **časové a priestorové okolnosti** (fyzická vzdialenosť medzi komunikantmi, prítomnosť alebo neprítomnosť oboch komunikujúcich v danom momente, napr. rozhovor zoči-voči, telefonický rozhovor, čítanie článku v časopise; dialóg – monológ)
- **forma jazykovej komunikácie** (ústna – písaná, zmiešaná; technické pomôcky sprevádzajúce prenos informácie: telefón, papier, rádio)
- **spolupráca jazykových a nejazykových prostriedkov** (pozri ďalej)

■ jazyková komunikácia je **komplexný verbálno-neverbálny jav**

■ jadro a podstatu komunikácie tvoria **verbálne** (jazykové) prostriedky – slová, vety, texty

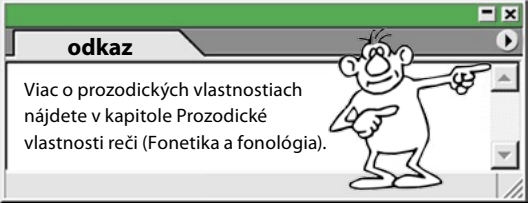

■ dôležitou, ba nevyhnutnou zložkou komunikácie sú aj **neverbálne** prostriedky:

- **parajazykové** (poprijazykové) **prostriedky** – fungujú v súčinnosti s jazykovými prostriedkami, bezprostredne na ne nadväzujú:
 - a) **zvukové prostriedky** – zvuková štylistika (eufonické zoskupenia: aliterácia, rým), prozodické vlastnosti
 - b) **vizuálne prostriedky** – fyzická alebo sociálna vzdialenosť medzi komunikantmi:
 - **fyzická vzdialenosť:**

zóna	vzdialenosť v cm
intímna	0 – 45
osobná	45 – 120
spoločenská	120 – 360
verejná	360 a viac

- **sociálna vzdialenosť:** podmienená spoločenským postavením komunikantov (napr. nadriadený – podriadený, študent – učiteľ)
- v komunikácii zohráva závažnú úlohu **aj prítomnosť/nepřítomnosť komunikantov na jednom mieste**
- **držanie, poloha a pohyb tela:** sedenie s nohou preloženou cez nohu; rozdielne pohyby v afekte a v pokoji poskytujú informácie o momentálnom fyzickom a psychickom stave
- **gestika** – komunikovanie posunkami, najmä rukami (napr. zdvihnutý palec smerom nahor = spokojnosť)
- **mimika** – výraz a pohyby tváre (úsmev, úšľabok, škúlenie, špúlenie pier a pod.)
- **pohľad** – „reč očí“ (pohľad signalizujúci otázku, prekvapenie, nervozitu a pod.)
- **grafika** – veľkosť a rez písma, úprava a členenie textu (kapitoly, nadpisy, podnadvpisy, odseky, interpunkcia, schémy, grafy, číslovanie strán a pod.)

- **extrajazykové (situačné) prostriedky** – fungujú nezávisle od jazykových prostriedkov; nemusia byť viditeľné, ale neustále „visia vo vzduchu“ a určujú priebeh komunikácie:
 - **čas:** trvanie pauzy; čas súbežného rozhovoru (keď hovoria obidvaja komunikanti naraz) a pod.
 - **priestor:** exteriér, interiér
 - **momentálny psychický a fyzický stav komunikantov** (napr. rozdiely v komunikácii s unaveným a oddýchnutým človekom)
 - **vzájomná sympatia alebo antipatia komunikantov**
 - **postoj komunikanta k téme komunikácie** (odmietavý, súhlasný, neutrálny)
 - **zvukové a svetelné efekty, oblečenie** a mnohé ďalšie

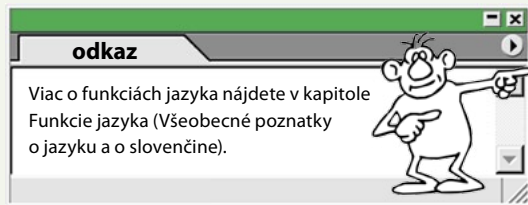
■ komunikácia sa uskutočňuje dvoma základnými spôsobmi – **ústne** a **písomne**

KOMUNIKÁCIA		
charakteristika	hovorená podoba	písaná podoba
médium (prostriedok)	orálno-akustické: vzduch	grafické: papier, technické zariadenia (napr. počítač)
komunikant – vysielateľ	hovoriaci	pisateľ
komunikant – prijímateľ	poslucháč	čitateľ

KOMUNIKÁCIA

charakteristika	hovorená podoba	písaná podoba
vnímanie	sluchom	zrakom
čas a priestor	závislosť od času, vyžaduje sa rýchla reakcia a priama spätná väzba, pominuteľnosť	nezávislosť od času, spätná väzba nie je nevyhnutná, trvácnosť (možnosť vrátiť sa k textu)
vzdialenosť komunikačných partnerov	časová blízkosť, fyzická nemusí byť (telefón)	časová a fyzická vzdialenosť
komunikačné roly	dialóg: striedanie rol autor ↔ adresát	monológ: roly autora a adresáta sú nemenné
počet komunikantov	prevláda: jeden hovoriaci – jeden počúvajúci	prevláda: jeden pisateľ – viac čitateľov
štruktúra komunikátu	voľnejšia, menej zložitá a miestami nejasná	zložitejšia, ale logická a zreteľná: kapitoly, nadpisy, odseky a pod.
jazyková norma	voľnejšia, viac sa toleruje odklon od spisovnosti, mnohé hovorené komunikáty sú nespisovné	pevnejšia, prísnejšie sa požaduje dodržiavanie spisovnej normy
vzťah medzi komunikantmi	prevláda súkromnosť, neoficiálnosť, spontánnosť	prevláda verejnosť, oficiálnosť, pripravenosť
funkcie jazyka	všetky; posilnená je apelová, expresívna, fatická	všetky; oslabená je apelová, expresívna, fatická
verbálne výrazové prostriedky	menej presné: • ukazovacie a neurčité zámená • neurčité číslovky • nespisovné výrazy • expresívna lexika, univerbizácia • kratšie vety, nedokončené výpovede, priraďovacie súvetia	presnejšie: • štylistická učesanosť • základné a radové číslovky • spisovné výrazy • odborné termíny, multiverbizácia • dlhšie vety, podradovacie súvetia
neverbálne prostriedky	prozódia, gestika, mimika, prostredie	grafika, interpunkcia

- hranica medzi ústnosťou a písanosťou je priestupná, existuje mnoho zmiešaných ústno-písaných komunikátov
- zásluhu na splyvaní týchto hraníc má aj rozvoj technických prostriedkov, slúžiacich napríklad na:
 - uchovávanie hovorenej podoby komunikácie (magnetofón, diktafón)
 - sprostredkovanie ústnej komunikácie dvoch ľudí na rozličných miestach planéty (telefón)
 - on-line písomný rozhovor realizovaný prostredníctvom internetu (chat/čat)

Funkcie jazyka

- keď hovoríme o funkciách jazyka, máme na mysli to, **aký je jeho účel, úloha:**

FUNKCIE	ÚLOHA JAZYKA
1) komunikatívna (dorozumievacia) funkcia	• slúžiť ako dorozumievací prostriedok • má viaceré podfunkcie

FUNKCIE	ÚLOHA JAZYKA
a) oznamovacia podfunkcia	• odovzdať isté množstvo informácie: <i>Rýchlik číslo 605 Dargov z Bratislavy do Čiernej nad Tisou bude meškať asi 20 minút.</i> • najdôležitejšia komunikačná podfunkcia
b) fatická (kontakťová) podfunkcia	• nadviazať kontakt: pozdraviť (<i>dobrý deň, ahoj, dovidenia, čau, čauki, zdravím, pozdravujem vás</i>), vyriešnuť vetu na udržanie pozornosti poslucháčov (<i>Počúvate ma vôbec?</i>), dať najavo účasť na rozhovore (<i>Áno. To je pravda.</i>) a pod.
c) expresívna podfunkcia	• vyjadriť emócie, psychický či fyzický stav (používanie expresívnych a hodnotiacich slov napr. <i>žrat, papať, nádherný, otrasný</i> a pod., zvýšená intenzita hlasu, nápadná gestikulácia, úsmev a i.)
d) apelová (výzvnová) podfunkcia	• nabádať, vyzývať (apelovať na) niekoho, aby niečo urobil • apelovať možno na rozličných úrovniach: <i>Okamžite mi to vráťte!</i> <i>Žiadam vás, aby ste mi to okamžite vrátili!</i> <i>Prosím vás, mohli by ste mi to vrátiť?</i> <i>Prepáčte, prosím vás, boli by ste taký láskavý a vrátili mi to?</i>
2) metajazyková funkcia	• jazyk slúži na opis samého seba (metajazyk = „jazyk o jazyku“) • s metajazykom pracuje najmä jazykoveda: <i>Íst je sloveso pohybu.</i> <i>Slovo mančaft má nemecký pôvod.</i> • objavuje sa aj v bežnej komunikácii (diskusia o rôznych jazykových javoch): <i>Zopár chybičiek, zvlášť čiarok, sa dá odpustiť, ale keď čítam celý článok a v každom druhom riadku je chyba typu „tí druhý“, je to unavujúce... (internetová diskusia)</i>
3) poznávací funkcia	• poznávanie osôb, vecí a súvislostí
4) reprezentatívna funkcia	• jazyk je znakom, reprezentantom národa alebo spoločenstva; človek bez ovládania národného jazyka prestáva byť členom národa, aj keď by sa k nemu deklaratívne hlásil • môže ísť aj o „minijazyky“, napr. slangy, ktoré používajú niektoré spoločenské skupiny (študenti – študentský slang, vojaci – vojenský slang) • jazyk ako významný symbol národného zjednotenia a emancipácie zohral dôležitú úlohu na Slovensku v 19. storočí v období národného obrozenia
5) estetická funkcia	• pôsobiť esteticky (krásne, umelecky) • prejavuje sa to vo viacerých oblastiach, jazykovej hre, emocionálnosti, subjektívnosti v umeleckých dielach, ale aj v bežnom živote, napr. tvorenie novotvarov (tzv. okazionalizmov): <i>davovoz</i> (autobus), <i>paroháči</i> (lesníci), <i>wurstožrúti</i> (pojedači klobás, hanlivé označenie pre Rakúšanov)
6) akumulatívna funkcia	• uchovávanie, zhromažďovanie (akumulovanie) poznatkov a skúseností • v minulosti sa tak dialo len prostredníctvom písanej podoby jazyka (knihy, časopisy); dnes vďaka technike môžeme uchovávať aj hovorené slovo (magnetofónové kazety, modernejšie kompaktné disky)

■ jednotlivé funkcie spolupracujú, napr. vo vete *Dáš tú paprču preč!?* možno vymedziť tieto funkcie:

- oznamovacia (oznamujeme istú informáciu)
- expresívna (*paprča* – vyjadrujeme záporné emócie a postoje)
- apelová (adresáta vyzývame, aby vykonal požadovaný úkon)

Vznik jazyka

■ vznik a rozvoj jazyka podmienili najmä **faktory**:

- potreba pravekých ľudí vymieňať si informácie, a tak sa chrániť pred spoločným nepriateľom
- rozvoj a zdokonaľovanie myslenia

- rozvoj pracovných schopností a deľba práce

■ v súčasnosti je takmer nemožné presne zistiť a opísať, akým spôsobom jazyk vznikol

■ rozlišujeme dve **hypotézy o vzniku jazyka**:

- **monogenéza** – ľudská reč vznikla na jednom mieste (predpokladá sa, že v Afrike)
- **polygenéza** – hypotéza, podľa ktorej sa jazyky vyvinuli na rozličných miestach približne v rovnakom časovom období (k tejto hypotéze sa prikláňa väčšina jazykovedcov)

Prirodzené, plánové a umelé jazyky

Prirodzené jazyky

■ spontánne vyvinuté a utvorené znakové systémy (napr. slovenčina, maďarčina, japončina)

■ ich počet sa odhaduje na 3 000 – 6 000

Plánové jazyky

■ znakové systémy utvorené jednotlivcom alebo kolektívom, určené na komunikáciu národov s odlišným materinským jazykom

■ vznikajú s cieľom vytvoriť univerzálny prostriedok komunikácie na preklenutie vzájomnej nerozumiteľnosti prirodzených jazykov (napr. esperanto, interlingva, volapük), no nijaký plánový jazyk doteraz nedokázal plnohodnotne nahradiť prirodzený jazyk

■ najznámejším a najrozšírenejším plánovým jazykom je esperanto, jeho základy položil v roku 1887 poľský lekár L. L. Zamenhof; počet ľudí, ktorí dokážu týmto jazykom komunikovať, sa pohybuje okolo 100 000

Umelé jazyky

■ umelo vytvorené znakové systémy s ohraničeným poľom pôsobnosti, napr. matematické, fyzikálne, chemické vzorce; programovacie jazyky

■ sú predmetom jednotlivých vied a lingvistika sa im venuje len okrajovo

Národný jazyk a jeho rozvrstvenie

■ slovenčina ako národný jazyk Slovákov sa neprejavuje ako jednoliaty celok, ale existuje v rozličných podobách

■ **podoby národného jazyka** sa nazývajú **útvary** (existenčné formy, variety):

spisovný jazyk

štandard

subštandard

nárečia

celonárodná platnosť

stúpa regionálna

diferencovanosť

■ hranice medzi útvarmi sú otvorené, prechod je plynulý

a) Spisovný jazyk

■ najdôležitejší útvar národného jazyka, slúžiaci na celospoločenskú, verejnú komunikáciu vo všetkých oblastiach verejného života (napr. masové médiá, organizovaná výučba, umelecká literatúra)

■ vlastnosti:

- **normovanosť a kodifikovanosť**: veľká miera normovanosti a záväznosti (dodržiavania pravidiel); zachytenie v kodifikačných príručkách
- **systémovosť**: súlad so systémom; napr. pomocou prípony *-dlo* sú systémovo utvorené slová *tlačidlo*, *strúhadlo*, *kružidlo*; slová utvorené príponou *-tko* sa pokladajú za nesystémové a nespisovné (*tlačítko*, *strúhatko*, *kružítiko*)

odkaz

Viac o norme a kodifikácii nájdete v kapitole Norma, úzus, kodifikácia, jazyková kultúra (Všeobecné poznatky o jazyku a o slovenčine), o jazykových funkciách v kapitole Funkcie jazyka (Všeobecné poznatky o jazyku a o slovenčine), o vzniku a vývoji slovenského spisovného jazyka v kapitole Z vývinu a dejín slovenského jazyka.

- **funkčnosť:** spisovný jazyk plní všetky jazykové funkcie
- **reprezentatívnosť, prestížnosť** (napr. v komunikácii s neznámymi, s nadriadenými)

b) Štandardná forma (standard)

vývoj spisovného jazyka, najmä jeho používanie v bežnej, polooficiálnej komunikácii viedlo k vzniku **nekodifikovanej, menej regulovanej, celonárodnej formy – štandardu**

menšia „prísnosť“ sa prejavuje napr. takto:

- prenikanie tvrdej výslovnosti [l]: *len* [len], *lipa* [lipa]
- porušovanie rytmického zákona: *viažúci, mliekareň* (namiesto *viažuci, mliekareň*)
- prípona -*ák* po mäkkých spoluhláskach: *puberták* (namiesto *pubertiak*)
- väčšie zastúpenie hovorových a univerbizovaných slov: *esemeska, cestovka*
- vykanie typu *urobil ste to* (namiesto *urobili ste to*)

patria sem napr. aj slová: *krb, pretek, diplomovka, prevodovka, bytovka*

c) Subštandardná forma (substandard)

nespisovný útvar, ktorý možno ďalej členiť na

všeobecný subštandard (*ciga, čunder*), **slang, argot**

je preň typické:

- mnoho expresívnych a citovohodnotiacich slov: *bezva, makačka, srandovný*
- zvýšený počet prevzatých slov, napr. *luft, grázel, prachy*
- výrazná regionálna diferencovanosť: západoslovenský (v rámci neho bratislavský), stredoslovenský a východoslovenský variant

subštandardné, a teda nespisovné sú napr. výrazy: *Kollárove námestie* (správ. *Kollárovo*), *diplomka, bráško, zahájiť výstavu* (správ. *otvoriť*)

d) Nárečie (dialekt)

je **nespisovná forma národného jazyka viazaná na isté územie**

používa sa v súkromnom, neformálnom a neoficiálnom jazykovom prostredí, v súčasnosti predovšetkým na vidieku

slovenské nárečia sú zemepisne bohato diferencované, čo súvisí najmä s geografickou členitosťou územia

základné je rozdelenie na tri skupiny – **západoslovenské, stredoslovenské, východoslovenské nárečia**

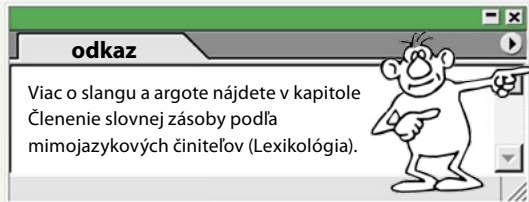
medzi jednotlivými regiónmi sú **prechodné oblasti**, v ktorých sa miešajú prvky dvoch nárečových oblastí

hraničné pásma s miešanými jazykovými prvkami sa vyskytujú aj na severe (hranica s poľskými nárečiami), na západe (hranica s českými nárečiami) a na východe (hranica s ukrajinskými nárečiami)

v súčasnosti sa nárečia v čistej podobe vyskytujú zriedkavo; ich nositeľom je najstaršia generácia používateľov jazyka

u mladších generácií prevládajú jazykové prejavy, v ktorých sa rozličným spôsobom miešajú nielen jednotlivé nárečia, ale najmä nárečia a spisovná, štandardná a subštandardná forma

jednotlivé nárečové oblasti možno charakterizovať podľa zvukových, gramatických a lexikálnych osobitostí:

západoslovenské nárečia	stredoslovenské nárečia	východoslovenské nárečia
prítomnosť dĺžky (kvantity); rytmický zákon neplatí: (on) dáva	prítomnosť dĺžky (kvantity); rytmický zákon sa dodržiava: (on) dáva	neprítomnosť dĺžky (kvantity): (on) dava
prízvuk na prvej slabike: ma coxa	prízvuk na prvej slabike: ma coxa	prízvuk na predposlednej slabike: ma co xa
seno, zima	seno, zima	šeno, žima
bereš	berieš	bereš
rožeň, loket	ražeň, lakeť	rožeň, lokec
piatek/pátek	piatok	pjatek/pjatok

západoslovenské nárečia	stredoslovenské nárečia	východoslovenské nárečia
šillo, šidlo, stunna	šilo, studňa	šidlo
kref	krü	kref/kreü
žeci/deti	ďeti	žeci
pata	päta/peta	peta
jehüa (na Záhorí), ihla	ihla	ihla
na koňovi	na koňi	na koňu
hosté/hosti	hostia	hosce/hojsce
dobré, o dobrém	dobrö, o dobrom	dobre, o dobrim
byü/byl, byüa/byla	boü, bola	bul, bula
nexat, dzedzina, kamen, tlsti/tlusti, žito	ňexat/nahať, ďedina, skala, tučni, žito/ pšeňica	zoxabic, valal/dzedzina, kameň, tlusti, pšeňica

vysvetlivka

Špeciálne znaky vo zvukovom prepise nárečového textu: **ü** – neslabičné u, **ž** – v písanej podobe dz, **x** – v písanej podobe ch, **y** – znelé x, **_** – znak spĺývavej výslovnosti, **š** – mäkké š, **ž** – mäkké ž.

ťahák

Formy národného jazyka:

spisovná
štandardná
subštandardná
nárečová

↓

• stúpa ústnosť, dialogickosť,
súkromnosť, regionálna
diferencovanosť
• klesá prestížnosť

Norma, úzus, kodifikácia, jazyková kultúra

Norma

- **súbor jazykových pravidiel, ktoré prijíma jazykové spoločenstvo ako záväzné**
- základné vlastnosti normy spisovného jazyka:
 - záväznosť**
 - jednotnosť**
 - ustálenosť aj variantnosť** – stabilita je základom, na druhej strane dynamika je odrazom toho, že jazyk má schopnosť prispôbiť sa zmenám v mimojazykovej skutočnosti
- na dynamiku spisovnej normy vplývajú najmä tieto faktory:
 - **spoločenské zmeny:** prejavujú sa najmä v lexike, napr. po r. 1989 sa slová *pionier*, *iskrička* stali historizmami
 - **pôsobenie ostatných útvarov národného jazyka**, napr. prienik hovorových slov zo štandardnej formy do spisovného jazyka (*presilovka*, *obývačka*), prenikanie tvrdej výslovnosti [l]
 - **kontakty s inými jazykmi:** prejavujú sa predovšetkým v preberaní cudzojazyčných slov (*star* „hviezda“, *top* „horná časť dámskeho odevu“)

Úzus

- **skutočný stav v používaní jazykových prostriedkov** istého jazykového útvaru alebo štýlu

Kodifikácia (uzákonenie)

- **uzákonený súbor pravidiel** na používanie spisovného jazyka (ostatné útvary národného jazyka sú nekodifikované)
- kodifikácia je inštitucionálne zabezpečená a spravidla býva výtvarom kolektívu autorov

- na Slovensku je takouto kodifikačnou inštitúciou **Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV (JÚLŠ SAV)** v Bratislave; bližšie informácie o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra a kontakt na telefonickú, listovú a elektronickú jazykovú poradňu možno získať na internetovej stránke <http://www.juls.savba.sk>

Základné kodifikačné príručky

- slovenská kodifikácia sa fixuje v kodifikačných dielach:

- *Pravidlá slovenského pravopisu* (3. vyd., 2000)
- *Krátky slovník slovenského jazyka* (4. vyd., 2003)
- *Synonymický slovník slovenčiny* (2. vyd., 2000)
- *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (3. vyd., 1996)
- *Morfológia slovenského jazyka* (1966)

- norma a kodifikácia sa odlišujú aj spôsobom svojho vývinu:

- norma sa vyvíja postupne, pretože je prirodzene prítomná v každodennej komunikácii
- kodifikácia ako inštitucionálny zásah zvonku sa vyvíja skokmi a v istom čase zostáva nemenná (medzi jednotlivými vydaniaми kodifikačných diel)

zaujímavosť

Bežne sa môžeme stretnúť s názorom, že jazykovedci prikazujú, ako má človek hovoriť. Vyčíta sa im napríklad, že zaviedli slová ako *lezúň* namiesto *batola*, *hovník* (*pohovka*), *podstrešnica* (*lastovička*), *vopcháčík* (*párok* v rožku, *hot-dog*) a pod. No ide o jazykové povery, ktorých autori sú neznámi a v nijakej jazykovednej práci ani v kodifikačných príručkách sa tieto slová nenachádzajú. Naopak, za spisovné sa považujú slová *batola*, *pohovka*, *lastovička*, *párok* v rožku/*hot-dog*, ktoré sa aj bežne používajú. **Úlohou jazykovedcov teda nie je prikazovať, ale opisovať a vysvetľovať fungovanie jazyka a odporúčať, ktorý jazykový prostriedok je vhodný, funkčný.**

Jazyková kultúra

- tento termín má viacero významov:

1. celkový stav spisovného jazyka

- jazyk má byť kultivovaný, vyspelý, vycibrený, flexibilný, aby dokázal plniť požiadavky, ktoré na jazyk kladie spoločnosť a jednotliví používatelia (napr. či jazyk poskytuje možnosť vyberať zo synonymických radov, možnosť primerane sa vyjadriť pomocou odborného termínu alebo citovo zafarbeného slova; či je jazyk schopný reagovať na meniacu sa mimojazykovú skutočnosť tak, že sa tvoria a preberajú potrebné nové slová a slovné spojenia, napr. *teletext*, *metrosexuál*, *odtajniť*)
- moderná spisovná slovenčina spĺňa všetky požiadavky kladené na jazykovú vyspelosť

2. úroveň jazykových prejavov jednotlivcov alebo celej spoločnosti

- jednoducho povedané, **kultivovanosť znamená jazykovú primeranosť s ohľadom na komunikačnú situáciu** (každý jazykový prostriedok je na svojom mieste)
- k zvyšovaniu jazykovej kultúry nezanedbateľnou mierou môže prispieť aj **jazyková osveta**, popularizácia poznatkov o jazyku (vydávanie slovníkov a iných knižných publikácií; vydávanie časopisov, napr. *Kultúra slova*, *Slovenská reč*; vedenie jazykovej poradne a iné aktivity)

3. cieľavedomá činnosť používateľov jazyka, zveľaďovanie (kultivovanie) spisovného jazyka a spisovných jazykových prejavov

- uspokojivý stav jazykovej kultúry vyžaduje aktívny záujem používateľov o kultivovanie spisovného jazyka (napr. zvyšovanie úrovne verejných jazykových prejavov v masmédiách, v administratívno-právnych dokumentoch, efektívne vyučovanie slovenčiny na základných a stredných školách a pod.)
- ideálom je stav, keď každý človek bude suverénne vedieť používať jazykové prostriedky s ohľadom na a) funkciu prejavu a b) situáciu, v ktorej sa prejav odohráva
- spisovná norma sa nielen dodržiava, ale môže sa aj tvorivo rozvíjať, napr. v oblasti slovnej zásoby je častá aktualizácia frazém, tvorenie príležitostných slov:
Trinidad a Tobago prišlo, videlo a zvíťazilo. (aktualizácia frazémy *Prišiel som, videl som, zvíťazil som*, ktorej autorom je Gaius Iulius Caesar) *Edmonton svojho súpera doslova ukorčuľoval.* (= unavil, porazil korčuľovaním)

- V nasledujúcich príkladoch určte druh znaku (piktogram, symbol, konvenčný znak):**
 (a) ♀ (Venuša; samičí kvet; ženské pohlavie) (b) ☉ (v cestovnom poriadku: vlak nečaká na žiadne prípoje) (c) ☼ (meteorologická značka pre sneh) (d) ⊥ (pravý uhol) (e) ⛽ (čerpacia stanica) (f) slovo *mňau* (g) slovo *voda*
- Dokážte, že uvedené prípady (slnečná sústava, ľudské telo a ďalšie) možno považovať za systémy tak, že vymenujte niekoľko prvkov týchto systémov a uvediete vzťahy medzi nimi.**
- Uvedte vlastné príklady na systém.**
- Uvedte ďalšie príklady z praktického života, ktoré sú analogické so vzťahom *jazyk – reč*.**
- Charakterizujte nasledujúce komunikačné situácie podobne ako v tomto príklade:**
 Pracovný pohovor (medzi riaditeľom firmy a uchádzačom o zamestnanie)
 - **vzťah medzi komunikantmi:** formálny, oficiálny
 - **prostredie:** pravdepodobne interiér kancelárie
 - obidvaja komunikanti sú prítomní na jednom mieste (rozhovor zoči-voči)
 - ústna **forma komunikácie**, nerovnocenný dialóg
 - **sociálna vzdialenosť:** nadriadený – podriadený
 - **fyzická vzdialenosť:** spoločenská zóna (asi 1 – 3 metre)
 - **jazykové prostriedky:** neutrálne, nie expresívne
 - **nejazykové prostriedky:** mierne, nevyzývavé
 - **oblečenie:** spoločenské (oblek, kostým)
 a) spevák rockovej skupiny komunikujúci s fanúšikmi počas koncertu
 b) telefonický rozhovor zalúbeného páru
 c) kupovanie cestovného lístka na železničnej stanici
- Uvedte príklady na komunikačné situácie, vyznačujúce sa týmito vlastnosťami:**
 a) ústnosť, verejnosť, jeden vysielateľ – kolektívny prijímateľ
 b) písomnosť, verejnosť, jeden vysielateľ – kolektívny prijímateľ
 c) ústnosť, súkromnosť, jeden vysielateľ – jeden prijímateľ
 d) písomnosť, súkromnosť, jeden vysielateľ – jeden prijímateľ
- Charakterizujte tieto typy komunikácie z hľadiska vzťahu ústnosť – písomnosť (pomôžte si tabuľkou na s. 9 – 10):**
 a) čítanie
 b) výklad látky na vyučovacej hodine
 c) sledovanie televíznych novín
- Aké funkcie plní jazyk v týchto SMS správach?**
 a) Ahoj, Jano, v utorok budem v Bystrici. Hodíme reč?
 b) Využite zľavu 1 489 Sk na imidžový telefón. Sony Ericsson Z250i len za 1 Sk! Viac informácií v predajniach operátora.
 c) Dobrý deň, rada by som si u Vás rezervovala knihy z reklamného letáka. Ak je to možné, prosím, prezvoňte mi, zavolám Vám. Vopred vďaka.
 d) Miláčik, chýbaš mi! Tisíckrát ťa bozkáva tvoja láska.
- Ako sa prejavuje estetická funkcia v týchto aforizmoch (viacvýznamovosť, jazyková hra, humor, konotácia, pointa a pod.)?**
 a) **Čo povie**
*Čo povie
 moja žena
 to platí(m)*
 [T. Janovic]
 b) **Tabletka**
*Cynizmus je tabletka
 po ktorej sa nám už z ničoho
 nedvíha žalúdok*
 [T. Janovic]
 c) Pasažier, ktorý celý čas presedí v jedálnom vozni, je pasažrút. [S. Radič]
 d) S kamarátmi z mokrej štvrte sa najľahšie namočíte. [S. Radič]
- Určte západo-, stredo- a východoslovenské prvky v troch ukážkach nárečových textov:**

Ukážka č. 1

Do škôľi sem xožíu ot šesci až do dvanásci. Potom sem enem pásaüa. Na pasínku nám biüo veseüo: spívávali sme a hrávali sme ceüí deň. Kadi sem xožíu, řsadi sem si spívaüa. Nuž, já sem si spívaüa dicki. Nebiüo pjesňički, kerü bi nevježeüa.

A tak sa stalo, ňemohou koňe zadržať o_žatku a zlostiü sa, tak si vošieü meši ñe a jedního držaü jednoü rukoü a druhého druhou rukoü. Ale na obracaüi ho sxiüilo a vlieklo ho na veľikom kuse a ľen sa iy držaü. No a potom jeden, čo kravi pásoü, povedaü, že ako ten pluh na_ňho hodilo, tagže on ftedi vibehoü spomeši koüi, riad z ñix spadoü, ime kantáre ostaü. Lebo koňe ušüi a on takí doküení sa ťahaü g_dediñe.

Ukážka č. 3

- Co robiš?
- Ta űiž. Še3u. űexce se mi űiñeho, bo me boli hlava.
- Šak to i mñe tota hlava tag _ boli. To mi se isce nacerpima na tote hlavi!
- Oj, bo to se šicko prešlo! Xoľem kebiž _ do nas xošila! Xockedi pric, ta xoľem se podohvarama.

11. Vymenujte niekoľko komunikačných situácií, v ktorých by ste použili: a) spisovný jazyk, b) štandard, c) subštandard (slang), d) nárečie.

12. Posúďte jazykové prostriedky vo vetách:

- a) Ktoré z nich možno považovať za spisovné, štandardné, subštandardné?
- b) Nahradte nespisovné výrazy spisovnými.
- c) V ktorých komunikačných situáciách sú prípustné aj nie celkom spisovné jazykové prvky?

(a) Ježišmária! Šak ja som v inom fóre! Sorry. (b) Brzdovü kapalinu meníme každé dva roky. (c) Skratkovitá odpoveď na tieto [tieto] otázky by bola scestná. (d) Jedná sa o jeden tématický celok. (e) Tlačovka začala o pol hodinu neskôr. (f) Voľná diskusia [diskusia] sa účastníkovi páčila. (g) Myslíš to so mnou [zo mnou] vážne? (h) Chceli ma zrobiť ministrom. (i) Na aute našiel dve závary.

Slovenčina a jazyky sveta

Klasifikácia jazykov

- triedenie jazykov do skupín na základe rozličných kritérií

A) Genetická klasifikácia

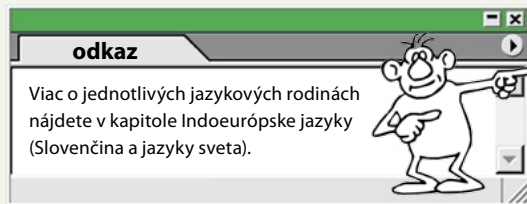
- zakladá sa na skúmaní zhôd (v hláskosloví, gramatike, vo význame slov), ktoré vyplývajú zo spoločného pôvodu jazykov
- jazyky so spoločným pôvodom sa zaraďujú do jazykových rodín, napr. indoeurópske jazyky a maďarčina, ktorá k nim nepatrí:
 - slov. *stát'* – rus. *stojať* – nem. *stehen* – angl. *stand* – lat. *stare* / maď. *áll*
 - slov. *matka* – rus. *mat'* – nem. *Mutter* – angl. *mother* – lat. *mater* / maď. *anya*

B) Typologická klasifikácia

- triedenie jazykov na základe systémovo-štruktúrnych vlastností (hláskoslovných, morfológických, syntaktických, lexikálnych) bez ohľadu na pôvod
- najdôkladnejšie je rozpracovaná morfológická typológia

1) Analytický morfológický typ

- jazyky: germánske a románske (angličtina, francúzština a i.)
- prevaha analytických gramatických tvarov (t. j. vyjadrených niekoľkými samostatnými slovami)
- gramatická osoba a číslo sa vyjadruje osobnými zámenami (na rozdiel od slovenčiny, v ktorej sa tieto kategórie vyjadrujú gramatickými morfémi): angl. *I play* – slov. *hrám*

- gramatické tvary podstatných mien sa vyjadrujú pomocou predložkových pádov a pozície vo vete (nie pomocou gramatických morféme): angl. N *the brother* – G *of the brother*, slov. pádov *brat* – G *brata*
- pevný slovosled je nevyhnutný na jednoznačné odlišenie pádov:

angličtina (pevný slovosled)	slovenčina (voľný slovosled)
<i>John gave Peter the money.</i>	<i>Jano dal Petrovi peniaze. / Petrovi dal Jano peniaze...</i>
<i>Peter gave John the money.</i>	<i>Peter dal Janovi peniaze. / Janovi dal peniaze Peter...</i>

2) Syntetický morfológický typ

- pri ohýbaní (skloňovaní a časovaní) prevládajú syntetické gramatické tvary (t. j. tvary vyjadrené jedným slovom)
- jazyky:
 - **aglutinačné** – gramatické tvary sa tvoria pripájaním (aglutinovaním) gramatických častí k základu, ktorý sa nemení, napr. turečtina, maďarčina: N sg. *ház-Ø* (dom), D sg. *ház-nak*, N pl. *ház-ak-Ø*, D pl. *ház-ak-nak*
 - **flektívne** – formálny základ sa pri ohýbaní obmieňa, jedna morféma môže vyjadriť viacero gramatických kategórií, napr. slovanské jazyky: slov. N sg. *dom-Ø*, D sg. *dom-u*, N pl. *dom-y*, D pl. *dom-om*
 - **introflektívne** – gramatické tvary sa tvoria hláskovými zmenami vnútri slova, napr. arabčina sg. *wazirun* (vodca) – pl. *wuzuran*, angl. sg. *tooth* – pl. *teeth*

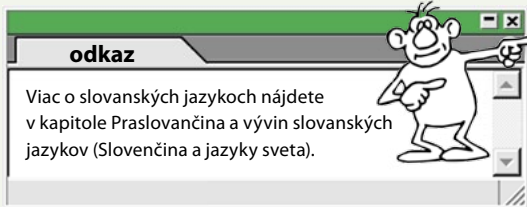
Polysyntetický morfológický typ

- jazyky: africké, ázijské, indonézsky jazyk
- gramatické tvary sa tvoria spájaním dvoch plnovýznamových slov do jedného celku: napr. indonéz. *jazyk* – *bahasa*, *jazyky* – *bahasa-bahasa*

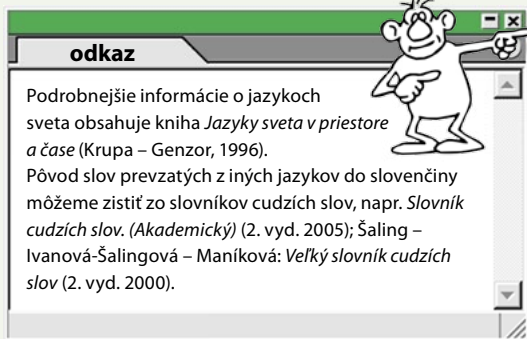
3) Indoeurópske jazyky

- pojmom **indoeurópska jazyková rodina** sa označuje zoskupenie príbuzných jazykov, ktorými hovoria takmer všetky národy Európy a viaceré národy v západnej časti Ázie (najmä v Indii)
- predpokladá sa, že tieto jazyky sa vyvinuli z jedného pôvodného jazyka, ktorý nazývame **indoeurópsky prajazyk** – **praindoeurópcina**:
 - používala sa pravdepodobne na území juhovýchodnej Európy alebo Malej Ázie a Blízkeho východu okolo roku 3500 pred n. l.
 - rozšírila sa na širšie územie spolu s presunmi jednotlivých kmeňov do Ázie (predkovia Indov a Iráncov), do Stredozemia (predkovia Grékov a Rimanov) a do zvyšku Európy (Kelti, Germáni, Slovania) a postupne sa z nej vyvinuli dnešné jazyky
 - jej podobu možno dnes len rekonštruovať na základe znalostí o vývine jazykov a porovnávaním príbuzných jazykov, najmä tých najstarších
 - indoeurópske jazyky sú v súčasnosti rozšírené na všetkých kontinentoch a hovorí nimi najviac ľudí na Zemi (najmä vďaka angličtine, španielčine, portugálčine, francúzštine, ktoré sú rozšírené v Amerike, Afrike, Austrálii, a ruštine v Ázii)
- dodnes živé indoeurópske jazyky sa delia na niekoľko skupín:
 - **indické jazyky** (sanskrit, hindčina, nepálčina, rómčina)
 - **iránske jazyky**
 - **arménsky jazyk**
 - **albánsky jazyk**
 - **baltské jazyky** (litovčina, lotyščina)
 - **grécky jazyk**
 - **italické jazyky** (oskitčina, etruština, umberčina a latinčina)
 - **románske jazyky** (vyvinuli sa z latinčiny):

- východné (rumunčina, moldavčina, dalmatínčina)
- západné (taliančina, rétorománčina, francúzština, provensalcina, španielčina, katalánčina, galícijská, portugalčina)
- **keltské jazyky** (bretónčina, waleština, škótska, írčina)
- **germánske jazyky**:
 - severogermánske (dánčina, nórska, švédčina, faerčina, islandčina)
 - západogermánske (nemčina, holandská, flámska, frízština, angličtina)
- **slávské jazyky**

- jednotlivé jazykové skupiny a jazyky sa vyčlenili postupným vývojom v priebehu histórie pod vplyvom spoločensko-politických podmienok; na tento vývoj vplývali aj ich vzájomné kontakty
- aj dnes môžeme sledovať, ako sa jazyky navzájom ovplyvňujú, najvýraznejšie je to v oblasti slovnej zásoby, dôkazy nájdeme aj pri indoeurópskych jazykoch v Európe, z ktorých najväčší vplyv na ostatné jazyky v minulosti mala gréčtina, latinčina, neskôr aj nemčina, francúzština, španielčina, taliančina a dnes je to najmä angličtina
- ďalšie európske jazyky (maďarčinu, fínčinu a estónčinu) zaraďujeme do **ugrofínskej** jazykovej rodiny

Praslovánčina a vývin slovanských jazykov

- **slovanský jazyk** zaraďujeme do skupiny **slovanských jazykov**
- predkovia všetkých slovanských národov – **Praslovania** – používali na dorozumievanie vo svojej pravlasti medzi Dneprom a Vislou (niekedy sa hovorí o území medzi Odrou a Dneprom) spoločný jazyk – **praslovánčinu** (psl.), ktorá sa vyvinula z indoeurópciny (ide.) v priebehu 2. a 1. tisícročia pred n. l. a prešla niekoľkými zmenami:
 - najvýraznejšie zmeny, ktoré môžeme rekonštruovať, nazývame **palatalizácie** (zmäčkovania, zmeny tvrdých spoluhlások na mäkké): psl. **giv* > *živъ* (slov. živý, čes. živ), psl. **koina* > *čěna* (slov. cena), psl. **kъnĭng* > *kъnĕdzъ* (slov. knieža)
 - v praslovánčine vznikli aj niektoré nové samohlásky, napr. mäkký jer (ь), tvrdý jer (ѣ) alebo tvrdé y z praindoeurópskeho *ū*: ide. **sūn* > psl., *synъ* (slov. syn)
- v období **stáhovania národov** (4. až 6. stor. n. l.) sa Praslovania postupne rozšírili do východnej, južnej a strednej Európy a z praslovánčiny sa pod vplyvom nových historicko-geografických podmienok sformovali jednotlivé nárečia (dialekty), z ktorých sa niektoré stali základom dnešných slovanských spisovných jazykov, iné vyhynuli
- delenie slovanských jazykov:
 - **východoslovanské jazyky** (ruština, bieloruština, ukrajinčina)
 - **južnoslovanské jazyky** (slovinčina, chorvátčina, srbčina, macedónčina, bulharčina, staroslovenčina)
 - **západoslovanské jazyky** (slovenčina, čeština, poľština, horná a dolná lužická srbčina)

